

ערך מתוך אנציקלופדיית המקדש מכון המקדש

© כל הזכויות שמורות – אין להעתיק או להפיץ ללא רשות בכתב

מקדש בידי אדם – שיטת חז"ל:

בחן את ידיעותיך – שאלות:

- א. היכן קבעו חכמים את ההלכות שנוגעות לבנין המקדש.
- ב. מהן שלושת ההלכות שקבע ר' יהושע בן חנניה?
- ג. מדוע אין כמעט מחלוקות במשניות מידות ועדויות?
- ד. כיצד יתכן ויבנה בית המקדש סמוך לחג הפסח במהירות (שתי אפשרויות)?
- ה. מדוע תקנו חז"ל להתחיל ללמוד בתורת הקרבנות?

מקדש בידי אדם – שיטת חז"ל: תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי המשיכו את שיטתו, ומסרו בשמו הלכות, כיצד בונים את המקדש מחורבנו בידי אדם.

מבוא: חכמי הסנהדרין וכן תלמידי רבי יוחנן בן זכאי הלכו בעקבותיו[1], וקבעו הלכות במסכת עדויות בעניין בניין המקדש מחורבנו. המשניות של מסכת עדויות נשנו ב'כרם ביבנה' סמוך לחורבן, ואושרו על ידי הסנהדרין[2]. ההלכות שנשנו שם נועדו לזרז את בניין המקדש בידי אדם, גם בשעת דחק, וכגון, כשיש עיכוב מצד המלכות בבניין ההיכל – כפי שאירע בראשית ימי בית שני.

עדות רבי יהושע בשם רבו: רבי יהושע בן חנניא, תלמיד רבן יוחנן בן זכאי, מעיד בפני חבריו בסנהדרין: "שמעתי [הלכה] שמקריבין אף על פי שאין בית"[3]. כלומר, בונים מזבח בלבד - כדרך שבנו זרובבל ויהושע בן יהוצדק כשעלו מבבל, והתחילו מיד בהקרבנות קרבנות, זאת, למרות שההיכל עצמו נשאר בחורבנו. חברי הסנהדרין ביבנה קיבלו את דבריו, וכך נקבעה הלכה לדורות[4]. הלכה נוספת אמר רבי יהושע ונקבעה באותו מעמד, והיא: כשחורב המקדש, וחרבה חומת העזרה מחדשים את העבודה, והכהנים: "אוכלים קדשי קדשים בכל העזרה - אף על פי שהיא חריבה ואינה מוקפת במחיצה"[5]. כך גם הדין כשחרבה חומת העיר, עם זאת, קדושת ירושלים בעינה, וניתן לאכול קרבן פסח בתחום החומה שחרבה[6]. הלכה אחרת קובע רבי יהושע, והיא, שניתן לטהר את המקדש מעצמות הרוגי המלחמה. רבי יהושע מתאר מציאות

שאירעה במקדש בימיו בטרם חרב: "עצמות שנמצאו בדיר העצים, אמרו חכמים: מלקט עצם עצם והכל טהור"[7]. הלכות אלה כולן הלכות מעשיות לזירוז חידוש העבודה ובנין המקדש בידי אדם. בהתאם להוראת רבן יוחנן בן זכאי זו, פעל רבי יהושע למעשה, וכאשר נפתחה אפשרות לבנות מקדש בזמנו, שכן, ניתן היתר לישראל על ידי מלכות רומא לבנותו, קם רבי יהושע בן חנניה, ועמו חכמי ישראל, ורבים אחרים שהגיעו מן הארץ ומן הגולה, הצטיידו בכסף וזהב ועשו את דרכם לבנות מקדש בירושלים[8].

תנאים אחרים בעקבות רבי יוחנן בן זכאי: רבי אליעזר – אף הוא תלמיד מובהק של רבי יוחנן בן זכאי[9], קובע הלכה בדבר עבודת התמיד בהיכל ובעזרה תוך כדי בנין הבית; פורסים קלעים של בד מסביב להיכל והכהנים ניגשים לעבודה: "אמר רבי אליעזר: שמעתי [ככל הנראה מרבו - רבי יוחנן בן זכאי] כשהיו בונים [אנשי בית שני] בהיכל - עושים קלעים להיכל, וקלעים לעזרות"[10]. תנא אחר מתלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי, רבי אליעזר בן יעקב, מחבר מסכת מידות, בה תיאר את מראה המקדש ומידות ההיכל – כפי שראו עיניו; העזרה, המזבח, השערים, הלשכות, מספר המדרגות מעזרה לעזרה – תיאור מסודר לפרטי פרטים. מסכת זו חוברה לבל ישתכח פרט כל שהוא מן המקדש, זאת, כדי שידעו ישראל לבנות מקדש מדויק בדומה לבית שני[11]. משניות אלו נשנו ללא מחלוקת, שכן, רבן יוחנן בן זכאי שימש בתקופת המעבר בעת החורבן כנשיא הסנהדרין בירושלים וכנשיא בכרם ביבנה. תלמידיו היו חברים בסנהדרין זו, ממילא, לא מצינו מחלוקת בין התנאים בהלכות אלו. רבי עקיבא אף הוא הוכיח במעשיו את שיטת רבי יוחנן בן זכאי, כשהצטרף למרד בר כוכבא, מתוך מטרה לבנות מקדש במהרה[12].

כשנבנה המקדש מחורבנו – פורסים 'קלעים' זמנית סביב העזרה

מן ההלכות שהתקבלו בסנהדרין ביבנה בעניין הקמת מקדש בידי אדם, זו ההלכה - שמקריבים קרבנות על המזבח – "אף על פי שאין בית". רבי אליעזר תלמידו של רבי יוחנן בן זכאי מוסר בשמו, שבהעדר כתלים המקיפים את העזרה, מקימים 'קלעים' סביב החצר. כך עשו עולי בבל בראשית ימי בית שני (ראה ציור) וכך הקיפו ישראל את המשכן בהיות ישראל במדבר.

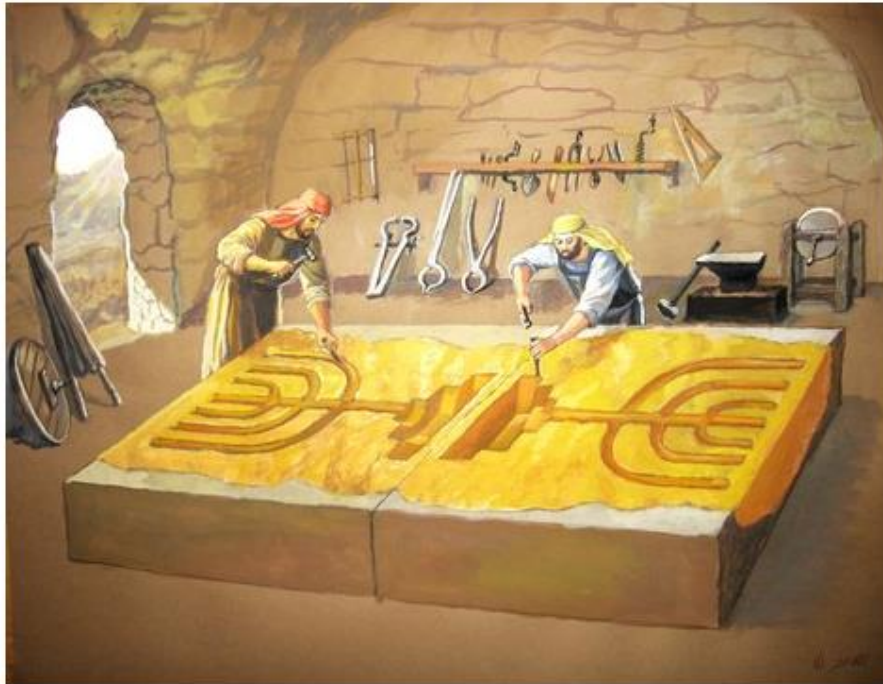

ראשונים ואחרונים בעקבות רבן יוחנן בן זכאי: בעקבות רבי יוחנן בן זכאי הלכו גדולי הראשונים, ופירשו את כוונתו, שהמקדש יבנה בידי אדם. רבינו חננאל דן במציאות שהבית ייבנה בשעת הדחק, ובלשונו: ש"יבנה בית המקדש בלילי ט"ז בניסן [במוצאי יום טוב]... מפני שלא נבנה אלא בשעה דחוקה" [13]. הרמב"ם ב'יד החזקה', קובע להלכה, שמצות עשה לבנות מקדש בידי אדם, ככתוב: "ועשו לי מקדש" [14]. עוד כתב, כי מטרת מסכת מידות, היא: "סיפור מידת המקדש וצורתו, והיאך בנינו. והתועלת בכך, שכשיבנה [יקפידו ישראל] לשמור בו אותה צורה ואותו היחס, כי אותו היחס מאת ה'" [15]. כן הביא להלכה את פרטי מסכת מידות בעניין תכנית הבניין, החצרות והלשכות, כפי שנמסרו על ידי רבי אליעזר בן יעקב - כמצוה הנוהגת לדורות למעשה [16]. לאור האמור, כשעלתה השאלה בגמרא - למה התכוון רבי יוחנן בן זכאי באומרו: "מהרה יבנה המקדש" סמוך לחג הפסח ולהקרבת העומר? מסבירים הראשונים, שמלאכת הבניין תיעשה על ידי ישראל ותגמר על ידי ישראל [17]. לשיטה זו, מלאכת הבניין תסתיים ביום חול עם השקיעה סמוך לחמישה עשר בניסן.

'מהרה יבנה המקדש' - בבניין המזבח: האפשרות של בניין הבית באופן מזורז סמוך לחג הפסח נדונה בראשונים. יש מן הראשונים שהציע אפשרות, שכדי להתחיל מיד בעבודה לא יבנו ישראל את ההיכל, אלא יסתפקו בבניין מזבח בלבד, זאת, על פי ההלכה, ש"מקריבין [על גבי המזבח] אף על פי שאין בית" [18]. לשיטה זו ישראל יבנו תחילה מזבח בעזרה, זאת, בעקבות אנשי בית שני שנהגו כך הלכה למעשה [19]. ראשונים ואחרונים הלכו בדרך זו, ופירשו, שלכך התכוון רבן יוחנן בן זכאי באומרו 'מהרה יבנה המקדש', כלומר, כיון שייבנה המזבח בזריזות, אפשר יהיה להתחיל מיד בהקרבת קרבנות [20].

בניין מקדש בידי אדם - אפילו ביום טוב: אפשרויות נוספות העלו הראשונים בדבר בניין המקדש והמזבח בידי אדם בערב פסח. יש מן הראשונים שתיאר מציאות אפשרית, שהמקדש נבנה בכניסת יום טוב, וזאת, על ידי 'בית דין טועים'. בית דין זה סבר, שלמען בנין המקדש וחידוש העבודה מותר לעבוד עם כניסת יום טוב [21]. הסבר אחר מצינו באחרונים, שסיום בנין הבית נעשה בידי נוכרים, ככתוב "ובנו בני נכר חומותיך" [22], וכך תיתכן השלמת הבניין ביום טוב עצמו. המשותף לכל ההסברים הוא, שבניין המקדש נעשה בידי אדם.

המשך בדף הבא:

גדולה מלאכת המשכן והמקדש לפני הקב"ה

בדברי חכמינו ז"ל חוזר הרעיון, שרק כשישראל מקיימים את החלק הראשון של המצוה - "ועשו לי מקדש" למעשה, וטורחים ברמ"ח אבריהם לבנינו - אזי מתקיים החלק השני - "ושכנתי בתוכם", והשכינה שורה על מעשיהם. כך היא לשון המדרש: "חביבה היא המלאכה... והיתה יכולת לפני הקב"ה לבראות את המשכן בהרף עין, אלא לא השרת שכינתו בישראל אלא מתוך המלאכה!" בציור נראים עושי המלאכה במשכן, כשהם מכינים את מנורת הזהב - מקשה אחת - על פי הנחיות משה ובצלאל.

מעולם המחשבה

בנין המקדש בידי ישראל - תנאי להשראת שכינה בעולם

רבים מן התנאים מסבירים, שבנין הבית בידי אדם הוא תנאי הכרחי להשראת השכינה בתוכו. להלן מקצת מדבריהם: רבי אלעזר בן עזריה, מנשיאי הסנהדרין ביבנה, אומר: "גדולה מלאכה, שלא שרתה שכינה בישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר: 'ועשו לי מקדש'" [23]. בלשון אחרת מובא הרעיון במדרש: "חביבה היא המלאכה, שהקב"ה העסיק את אבותינו במדבר ששה חדשים במלאכת המשכן. והיתה יכולת לפני הקב"ה לבראות את המשכן בהרף עין, אלא לא השרת שכינתו בישראל אלא מתוך המלאכה" [24]. הוזה אומר, כשבורא עולם רואה כיצד ישראל טורחים ברמ"ח אבריהם להכין משכן לשכינה, מעשה זה הוא שמוריד שכינה לעולם. עוד אמרו חכמים שהקב"ה סילק שכינתו מן העולם, ולא הורידה אלא בזכות ישראל שטרחו בהקמת המשכן: "מתחילה עיקר השכינה בתחתונים היתה... וכיון שחטא אדם הראשון נסתלקה לרקיע... עד שעמד משה וזכה והורידה לארץ... ומשהוקם המשכן ניתנה אהבה וחיבה ורעות ושלוש וצדק בעולם" [25]. הוזה אומר, בנין המקדש בידי אדם הוא תנאי להורדת שכינה משמים ארצה.

מן המדרש

אין הגלויות מתעסקות תחילה אלא בקרבנות

תקנת חז"ל מיוחדת נקבעה מיד לאחר החורבן והיא, להתחיל את לימוד התורה בספר ויקרא ובענין הקרבנות, כדי להכשיר את המורים והתלמידים לקראת בנין המקדש שיבנו ישראל במהרה. זה לשון מדרש הגדול פרשת צו (עמוד קלח): "מפני מה מתחילין לתינוקות מפרשת כהנים, אם כן יתחילו מפרשת בראשית? אלא אמר הקב"ה: מה התינוקות טהורין - אף

הקרבת טהורין יבואו טהורין ויתעסקו בטהורין. דבר אחר: מפני מה מתחילין לתינוקות בקרבת? כדי שיידעו סדרי קרבת וכל העבודות, כדי שתבוא גאולה בימיהן ויעלו ויקריבו את הקרבת כסדר. שאין גלויות מתעסקין תחילה אלא בקרבת. וכן הוא אומר: 'והביאותים אל הר קדש... עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי'... הא למדת, שאין מתעסקין תחילה; לא במצות שמיטין ויבלות, ולא בתרומות ומעשרות, ולא בבניין ולא בקניין, אלא בקרבת תחילה. וכן אתה מוצא כשעלו בימי עזרא לא נתעסקו אלא בקרבת תחילה. וכן הוא אומר: 'ויקם יהושע בן יוצדק ואחיו הכהנים... ויכינו המזבח על מכונותיו... ויעלו עליו עולות לה' עולות לבקר ולערב, מיום אחד לחדש השביעי החלו להעלות עולות לה' והיכל ה' לא יוסד'. לפיכך אין מתחילין [לתינוקות] אלא בה'.

מקורות:

- [1] עיין ערך 'מהרה יבנה המקדש'.
- [2] ראה ברכות כח, א: "עדויות בו ביום נשנית... ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוהו. ואף רבן גמליאל הנשיא שנתמנה לאחר החורבן בכרם ביבנה] לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת".
- [3] עדויות ח, ו. המושג 'שמעתי' כשהוא נאמר מפי תלמידו המובהק של רבי יוחנן בן זכאי, עניינו, שמעתי מפי מורי ורבי - רבן יוחנן בן זכאי.
- [4] רמב"ם בית הבחירה ו, טו.
- [5] עדויות ח, ו; ורמב"ם בית הבחירה ו, טו.
- [6] עיין בעדויות שם, וברמב"ם שם, שגם מעשר שני, אף הוא נאכל בקדושת ירושלים, למרות שטרם נבנתה החומה.
- [7] עדויות ח, ה.
- [8] ראה ערך 'יהושע בן חנניה'.
- [9] אבות ב, ח.
- [10] עדויות ח, ו; ומסיים שם: "אלא שבהיכל בונים מבחוץ [לקלעים] ובעזרה בונים מבפנים [לקלעים]". יתכן שכוונתו לתקופה בה בנו את המקדש בזמן הורדוס, שהיו צריכים להרוס את ההיכל ואת חומות העזרה ולבנות הכל מן היסוד, אזי הקיפו את ההיכל בקלעים.
- [11] ואמרו חכמים (עירובין סב, ב) ש'משנתו קב ונקי' ו"הלכה כמותו בכל מקום" – רש"י שם, הוה אומר לחכמי הסנהדרין ברור, שמקדש יבנה בידי אדם ויש לבנותו על פי התוכנית שתיאר רבי אליעזר בן יעקב.
- [12] רבי עקיבא הצטרף למחנה בר כוכבא במלחמתו ברומאים, והיה לנושא כליו, שכן, מטרת המלחמה היתה לבנות מקדש בידי ישראל בירושלים. ראה רמב"ם מלכים יא, ג; שם כתב, שבר כוזיבא ורבי עקיבא התכוננו לבצע בדורם את המשימה לבנות מקדש ולהחזיר את כל המצוות והמשפטים למקומם, עיין שם.
- [13] רבנו חננאל ראש השנה ל, ב.
- [14] רמב"ם בית הבחירה א, א. ספר המצוות עשה כ.
- [15] הקדמת הרמב"ם למשנה.
- [16] ראה את פירושו למסכת מידות וכן את תוכנית הבניין לפרטיו בהלכות בית הבחירה.
- [17] ראה את פירוש רש"י לסוגיא בסוכה מא, א; המפרש בד"ה – "דאיבני אימת" – "אימתי תגמור המלאכה"? כלומר, ישראל יבנו מקדש בידיהם ואף יגמרו את מלאכת בניין הבית עד תום בטרם ינס החג.
- [18] זבחים סב, א; ספר המצוות לרמב"ם לא תעשה צ; רמב"ם בית הבחירה ו, טו.
- [19] ראה תוספות סוכה מא, א; ד"ה 'דאשתקד'.

המכון ללימוד מחקר ובנין המקדש (ע"ר)

[20] מאירי תענית יז, א, וראה גם כעין זה בכסף משנה ביאת מקדש א, ז. הכלל "מקריבין אף על פי שאין בית" מקורו במשנה עדויות ח, ו. וראה 'הר המוריה' על הרמב"ם בית הבחירה א, א.

[21] המאירי בפירושו לראש השנה ל, א.

[22] ישעיהו ס, י.

[23] מכילתא דרשב"י שמות כ, ט.

[24] משנת רבי אליעזר פרשה כ.

[25] מדרש ילמדנו, ילקוט תלמוד תורה - פרשת נשא.